

Η έννοια του δικαιώματος και το παιδί

Γ. Παπαγούνος¹

Το 1792, όταν η Mary Wollstonecraft, πρόδρομος του μεταγενέστερου φεμινιστικού κινήματος, δημοσίευσε το έργο της *A Vindication of the Rights of Women* [*Υπεράσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών*], μπορούσε μεν να φανταστεί ότι οι απόψεις της θα αποτελούσαν στόχο επιθέσεων, παραποιήσεων και γελοιοποίησης αλλά δεν περίμενε από έναν περιώνυμο καθηγητή του Cambridge, τον Thomas Taylor, να δημοσιεύσει ανωνύμως ένα σατιρικό κείμενο με τίτλο *A Vindication of the Rights of Brutes* [*Υπεράσπιση των δικαιωμάτων των κτηνών*] όπου θα προσπαθούσε να αντικρούσει τα επιχειρήματά της δείχνοντας ότι μπορούσαν να εφαρμοστούν σε ένα ευρύτερο πεδίο, αυτό των ζώων (Singer, 1986, 216). Έτσι, ο Taylor ήλπιζε ότι, εφ' όσον η άποψη περί δικαιωμάτων των ζώων ήταν προφανώς παράλογη, το επιχειρήμα το οποίο τη στήριζε θα ήταν εσφαλμένο, με αποτέλεσμα να αναιρεθεί και η περί δικαιωμάτων των γυναικών άποψη, μιας και στηριζόταν στον ίδιο τύπο επιχειρήματος.

Η περί δικαιωμάτων συζήτηση όμως δεν ανακόπηκε από παρεμβάσεις τύπου Taylor. Αντιθέτως, έχει διευρυνθεί τόσο ως προς τη θεωρητική διερεύνηση και θεμελίωση

της έννοιας «δικαίωμα» όσο και ως προς τη διεκδίκηση αυτών που ορισμένες ομάδες θεωρούν ως δικαιώματά τους —με ή χωρίς θεωρητική θεμελίωση.

Μεταξύ των ομάδων οι οποίες είτε διεκδικούν οι ίδιες δικαιώματα, όπως είναι οι διάφορες φυλετικές και πολιτισμικές μειονότητες, είτε τα διεκδικούν για λογαριασμό τους κάποιοι άλλοι, όπως είναι η περίπτωση των ζώων ή άλλων στοιχείων του περιβάλλοντος, είναι και τα παιδιά. Στη σημερινή μου εισήγηση θα προσπαθήσω να αναδείξω τις δυσκολίες τις οποίες παρουσιάζει η συζήτηση περί δικαιωμάτων των παιδιών και να θέσω ορισμένα εννοιολογικά πλαίσια διεξαγωγής αυτής της συζήτησης τα οποία θα συνέβαλλαν στην αποσαφήνιση των απόψεων οι οποίες διατυπώνονται.

Ωστόσο, πριν προχωρήσω, θέλω να κάνω μια μικρή παρέκβαση και να αναφερθώ κατά τρόπο γενικό στο θέμα της ηθικής και ειδικότερα στην εφαρμοσμένη ηθική, στο πλαίσιο της οποίας εμφανίζεται το πρόβλημα των δικαιωμάτων των παιδιών². Το ζητούμενο είναι η ηθική αποτίμηση ενός ενεργήματος, μιας στάσης, μιας πολιτικής³ η οποία επιτελείται με τη διατύπωση ηθικών κρίσεων οι οποίες αποτελούν,

¹ Ιστορικός της επιστήμης.

² Αναγνωρίζω ότι η ηθική δεν έχει το αποκλειστικό προνόμιο της χρήσης του όρου «δικαίωμα» αλλά, και λόγω γνώσεων και λόγω χρόνου, θα περιοριστώ στην εξέταση του πεδίου αυτού.

³ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαφορά που εντοπίζει ο Δοξιάδης (Doxiadis, 1985, 2) μεταξύ των ηθικών προβλημάτων τα οποία προκύπτουν στο πλαίσιο της άσκησης της θεραπευτικής πρακτικής και αυτών της προληπτικής ιατρικής. Οι διαφορές αυτές δεν είναι μόνο της τάξης των μεγεθών αλλά και της απόστασης από την ευθύνη, του χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί από το ενεργήμα μέχρι το αποτέλεσμα, της ανωνυμίας του αποδέκτη του ενεργήματος και των πολιτισμικών και οικονομικών παραμέτρων που υπεισέρχονται στη χάραξη μιας πολιτικής.

αφ' ενός μεν, την αποτίμηση μιας πράξης από ηθικής πλευράς αλλά, αφ' ετέρου δε, καθορίζουν το πρακτέον. Και οι δύο αυτές λειτουργίες προϋποθέτουν το ενεργούν υποκείμενο, τον αποδέκτη του ενεργήματος, τις συνθήκες επιτέλεσης της πράξης ή του ενεργήματος και τις γενικές αρχές αξιολόγησης. Έτσι, στο πλαίσιο της ηθικής αποτίμησης μιας στάσης ή μιας πράξης, διατυπώνονται κρίσεις στις οποίες χρησιμοποιούνται όροι όπως «αγαθό», «δικαίωμα», «ωφελιμότητα», «το δέον», «ειλικρίνεια», «αυτονομία», «ευεργεσία» κ.ο.κ. Οι όροι αυτοί δηλώνουν, πρώτον, τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις τις οποίες οφείλει να ικανοποιεί μια πράξη ώστε να χαρακτηριστεί ηθικώς ορθή, δεύτερον, επιτρέπουν την αξιολόγηση και την αξιολόγηση μιας πράξης και, τρίτον, συνιστούν τον εννοιολογικό πυρήνα των ηθικών κανόνων οι οποίοι καθορίζουν το πρακτέον. Έτσι, μια πράξη θεωρείται ηθικώς ορθή —αναλόγως της γενικότερης θεωρίας της ηθικής η οποία υιοθετείται— είτε όταν συνάδει με κάποιο προκαθορισμένο «δέον» ή είναι «χρήσιμη» και αυξάνει το «όφελος» κάποιου ατόμου ή κάποιας ομάδας είτε, τέλος, όταν δεν παραβιάζει ένα «δικαίωμα» που έχει αναγνωριστεί ή κατακυρωθεί σε ένα άτομο ή μια ομάδα. Θα ήθελα να επισημάνω, ωστόσο, ότι οι όροι αυτοί δεν σημαίνουν το ίδιο πράγμα στις διάφορες κρίσεις και ότι η σημασία τους δεν είναι αναλλοίωτη ασχέτως πλαισίου χρησιμοποίησής τους. Ο λόγος είναι προφανής: οι όροι της ηθικής, όπως και ο κάθε όρος ο οποίος νοηματοδοτείται στο πλαίσιο μιας θεωρίας —φιλοσοφικής ή επιστημονικής— έχουν μια συγκεκριμένη σημασία η οποία συναρτάται με τη λειτουργία τους στο πλαίσιο της συγκεκριμένης θεωρίας⁴. Δεδομένου ότι ο ί-

διος όρος μπορεί να μεταβάλλει τη σημασία του από τη μια επιστημονική θεωρία στην άλλη, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι όροι της ηθικής δηλώνουν διαφορετικά πράγματα κατά περιπτώσεις;

Η διατύπωση όμως αυτή του ερωτήματος είναι παραπλανητική: Προφανώς οι όροι χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν διαφορετικά πράγματα στις διάφορες θεωρίες της ηθικής φιλοσοφίας. Ωστόσο, στο πεδίο της εφαρμοσμένης ηθικής υπάρχει μία επιπλέον ιδιαιτερότητα: οι όροι μορφώνονται κατά ιδιαίτερο κάθε φορά τρόπο στο πλαίσιο του ενεργήματος το οποίο καλούνται να χαρακτηρίσουν δεδομένου ότι το πρακτέον στην εφαρμοσμένη ηθική αφορά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις οι οποίες έχουν ιδιαίτερα κάθε φορά δεδομένα και ιδιαίζουσες επιπτώσεις. Στο πλαίσιο των περιπτώσεων αυτών επικρατούν διαφορετικές ανθρώπινες σχέσεις οι οποίες διαφοροποιούν την υπό κρίσιν συνθήκη και μεταβάλλουν τις πιθανές αντιμετώπισεις. Έτσι, ενώ είναι δυνατή η γενίκευση του τρόπου διαχείρισης μιας προβληματικής κατάστασης, η διαχείριση αυτή πρέπει να συντελεστεί στις συγκεκριμένες τις συντεταγμένες. Ο Stephen Toulmin θεωρεί ότι η υιοθεσία του προτύπου της κλινικής ιατρικής «έσωσε της ζωής της ηθικής φιλοσοφίας». Ισχυρίζεται ότι οι θεωρητικές γενικεύσεις είναι απαραίτητες τόσο στην ηθική όσο και στην κλινική πρακτική. Ωστόσο, η εφαρμογή τους σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, απαιτεί την ιδιαίτερη εκείνη παρέμβαση του ανθρώπου ο οποίος μπορεί να διακρίνει αν, λ.χ., ένας πόνος οφείλεται σε μυϊκή κόπωση ή σε μια σοβαρή και επικίνδυνη νόσο ή αν μια στάση οφείλεται σε «αξιοπρεπή σιωπή» ή σε δειλία⁵.

⁴ Για το πρόβλημα των θεωρητικών όρων, βλ. Papagounos G., «On theoretical terms.» στο: Nicolacopoulos P., ed., *Greek Studies in the Philosophy and History of Science*. Dordrecht: Kluwer, 1990, σσ. 353-360.

⁵ Toulmin, 1986, 272-273. Ο Toulmin θεωρεί ότι το ιατρικό πρότυπο συνετέλεσε και στον καθορισμό ορισμένων «καθολικών αρχών οι οποίες στηρίζονται σε ορισμένες ανάγκες του ανθρώπου οι οποίες μπορεί να διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία και από πολιτισμικό πλέγμα σε πολιτισμικό πλέγμα αλλά, παρ' όλα αυτά, οφείλονται στα χαρακτηριστικά της ανατομίας και της φυσιολογίας τα οποία είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους.

Νομίζω όμως ότι πρέπει να επανέλθω στην εξέταση των δυσκολιών που παρουσιάζουν οι όροι του θεματός μου.

Ιδιαίτερα προβλήματα, ως προς τη σημασία του, παρουσιάζει ο όρος «παιδί». Τι είναι εκείνο το οποίο χαρακτηρίζει ένα ανθρώπινο ον ως «παιδί» και πώς το διακρίνει από τα άλλα όντα; Μήπως είναι η ηλικία; Η ηλικία όμως δεν είναι «πρωτεύουσα ιδιότητα», όπως θα έλεγε και ο Γαλιλαίος, δεδομένου ότι η οροθετική της λειτουργίας μεταβάλλεται εξαιτίας πολλών και διαφορετικών κοινωνικών αντιλήψεων, πολιτικών στάσεων, πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και προβληματισμών. Η ηλικία εγγραφής στο σχολείο, η ηλικία στρατεύσης, η ηλικία νόμιμης εργασίας κ.ο.κ., αλλά και το ίδιο το όριο ενηλικίωσης με όλα τα «δικαιώματα» τα οποία συνεπάγεται, τροποποιούνται σύμφωνα με τις εκάστοτε αντιλήψεις χωρίς αυτό να σημαίνει είτε ότι έχει συντελεστεί μια σοβαρή θεωρητική τομή η οποία να επιβάλλει την αλλαγή είτε ότι τα άτομα διαφοροποιούνται έναντι των προγενέστερων ή των μεταγενέστερων τους έτσι ώστε να επιβάλλεται η εκάστοτε μεταβολή⁶.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει το κριτήριο οροθέτησης της έννοιας «παιδί» είναι η νοημοσύνη⁷. Το κριτήριο όμως αυτό περιπλέκει τα πράγματα ακόμη περισσότερο: Πρώτον, χρειάζεται ένα ακριβές «όργανο» μέτρησης της νοημοσύνης —ζητήμα επί του οποίου οι διαφωνίες είναι σημαντικές— και, δεύτερον, οι διάφορες μετρήσεις της νοημοσύνης όχι μόνο να επιτρέπουν αλλά να επιβάλλουν το διαχωρισμό σε «παιδιά» και «μη-παιδιά». Εξάλλου, ως προς το κριτήριο αυτό, ίσως ισχύει η δια-

πίστωση του Jeremy Bentham ότι «ένα ενήλικο άτομο ή ένας σκύλος είναι πέρα από κάθε σύγκριση πιο έλλογο και πιο ομιλητικό ζώο από ένα νεογνό μιας ημέρας, μιας εβδομάδας ή ακόμη και ενός μηνός»⁸. (Bentham, 1988, 311 σημ. 1).

Δεν αμφιβάλλω ότι στον καθημερινό βίο είναι σχετικά απλό να διακρίνει κανείς ένα «παιδί» από ένα «μεγάλο». Το πρόβλημα όμως είναι διττό: Πρώτον, στον ίδιο τον καθημερινό βίο προσάπτεται ο χαρακτηρισμός «παιδί» σε άτομα τα οποία σαφώς δεν εντάσσονται στην αντίστοιχη κλάση χωρίς όμως αυτό να είναι ούτε μειωτικό ούτε και δηλωτικό κάποιου ιδιαίτερου προβλήματος. Δεύτερον, στον καθημερινό βίο οι όροι —θεωρητικοί ή όχι— δεν ορίζονται με αυστηρότητα με αποτέλεσμα η λέξη «παιδί» να σημαίνει διαφορετικά πράγματα, ανάλογα με τη συγκεκριμένη χρήση.

Ένα τελευταίο πρόβλημα ως προς τη σημασία της λέξης «παιδί» προκύπτει από τη χρήση της ως συνώνυμης της φράσης «δυνάμει 'μεγάλος'». «Δυνάμει 'μεγάλοι'», όμως είναι και άλλα πράγματα —αν επικρατήσουν κάθε φορά διαφορετικές συνθήκες: ένα ωάριο ή ένα σπερματοζώαριο, ένα γονιμοποιημένο ωάριο, ένα έμβρυο, ένα νεογνό κ.ο.κ. Μια τέτοια σημασία, συνεπώς, περιπλέκει περισσότερο τα πράγματα αντί να συμβάλλει στην αποσαφήνιση του όρου δεδομένου ότι θα χρειαζόταν πλειάδα πρόσθετων χαρακτηριστικών ώστε να διαχωριστούν τα «παιδιά» από, λ.χ., τα ωάρια.

Η χρήση της έννοιας «δικαίωμα» έχει μακρά ιστορία στην ηθική, στην πολιτική φιλοσοφία και φιλοσοφία του δικαίου. Τα «ανθρώπινα δικαιώματα», όπως παρατηρεί η Δραγώνα-Μονάχου (1986, 12), «αποτε-

⁶ Ο Θ. Τζαβάρας (1992) καταδεικνύει σαφώς την αδυναμία των εννοιών «στάδιο», «ωριμότητα», «τελειότητα», να αποτελέσουν κριτήρια οροθέτησης ακόμη και σε συγκεκριμένα επιστημονικά πεδία όπως είναι η ψυχολογία.

⁷ Ο Κουγιουμουτζάκης (1992, 3), λ.χ., αναφέρεται στις «αλλαγές οι οποίες συμβαίνουν στον ανθρώπινο νου» και ειδικότερα στον «νεογενικό νου» για να τον αντιδιαστείλει προς τον νου του ενήλικου. Υιοθετώ την κριτική της υποτίμησης του νεογενικού νου που ασκεί ο Κουγιουμουτζάκης δεδομένου ότι απλά ισχυρίζομαι ότι υπάρχει αυτή η διαφορά.

⁸ Το σχόλιο του Bentham, το οποίο αίρει την οροθέτηση —βάσει της νοημοσύνης— μεταξύ ανθρώπων και ζώων, είχε ως στόχο να καταδικάσει την αγριότητα προς τα ζώα.

λούν το σύγχρονο ιδίωμα των λεγομένων παλαιότερα 'φυσικών' δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων, δηλαδή, που αρμόζουν στην ανθρώπινη φύση, 'συνοδεύουν' την ανθρώπινη ύπαρξη, δόθηκαν από τη φύση στον άνθρωπο, απορρέουν από το φυσικό νόμο ή αποτελούν θεϊκή δωρεά, ανάλογα με τις διάφορες θεωρίες». Ενώ η έννοια των δικαιωμάτων μπορεί να εντοπίζεται σε κλασικά φιλοσοφικά κείμενα όπως αυτά των Στωικών (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 17), η συστηματική ανάλυση και επεξεργασία της αρχίζει ουσιαστικά από τον Locke. Δεν θα εξετάσω την ιστορική εξέλιξη της έννοιας αλλά θα παραθέσω τις σύγχρονες σημασίες του όρου, πράγμα που θα μου επιτρέψει να καταδείξω τον προβληματικό χαρακτήρα της χρήσης της.

Τι σημαίνει, λοιπόν, «δικαίωμα»; Όπως παρατηρεί ο Waldron (1984, 1), ακόμη και μεταξυ των υποστηρικτών της χρήσης της έννοιας, διατυπώνεται η άποψη ότι τα «δικαιώματα» έχουν νόημα μόνο αν στηριχθούν σε μια λογικά προγενέστερη θεωρία πολιτικής και κοινωνικής ηθικής, όπως, λ.χ., του ωφελιμισμού. Εξάλλου, οι πολέμιοι των δικαιωμάτων θεωρούν ότι τα δικαιώματα δεν είναι παρά διεκδικήσεις ατόμων προς το κοινωνικό σύνολο. Ο ίδιος ο Waldron μεταφέρει τις σημασίες της φράσης «Ο Α έχει το δικαίωμα...» όπως τις κατέγραψε ο νομικός Wesley N. Hohfeld στο έργο του *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, το 1919 (Waldron, 1984, 6). Πρώτον, μπορεί να σημαίνει ότι «Ο Α δεν έχει την υποχρέωση να μην κάνει το Χ», όπου ο Α απαλλάσσεται από μια υποχρέωσή του. Δεύτερον, το να έχει ο Α κάποιο δικαίωμα δηλώνει ότι όλοι οι άλλοι έχουν το καθήκον να επιτρέπουν στον Α να ενεργεί αναλόγως, σημασία που είχε ήδη επισημάνει ο Bentham. Μια τρίτη σημασία την οποία διακρίνει ο Hohfeld είναι της δυνατότητας αλλαγής μιας νομικής πράξης και μιας σχέσης που προκύπτει από ένα δικαίωμα και αναφέρει το παράδειγμα του δικαιώματος να πουλήσει κάποιος κάτι που του ανήκει δημιουργώντας έτσι νέες συνθήκες. Τέταρτον, ο όρος δικαίωμα

χρησιμοποιείται για να δηλώσει όχι κάποια δυνατότητα αλλά την προστασία από τη δυνατότητα κάποιου τρίτου. Ένα τέτοιο δικαίωμα είναι η ασυλία. Τέλος ο Martin Golding θέτει επτά προϋποθέσεις ώστε ο λόγος περί δικαιωμάτων να έχει νόημα: Πρώτον, την ικανότητα για εκούσια δραστηριότητα, δεύτερον, τις επιθυμίες και συμφέροντα, τρίτον, την ικανότητα για συνειδητή προθεσιακή δραστηριότητα, τέταρτον, την ικανότητα για την κοινοποίηση αιτημάτων, πέμπτον, την ικανότητα για συνειδητή ανταπόκριση σε αιτήματα, έκτον, την δυνατότητα σύγκρουσης αιτημάτων και έβδομον, την ύπαρξη μιας κοινότητας (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 202). Οι προϋποθέσεις αυτές όμως δεν είναι τίποτε περισσότερο από τα στοιχεία τα οποία συγκροτούν την αυτονομία του προσώπου, πράγμα που σημαίνει ότι ανθρώπινα δικαιώματα έχουν τα πρόσωπα, άποψη πολύ λίγο βοηθητική για το καθορισμό της σημασίας του όρου.

Ο όρος «δικαιώματα», παρ' όλα αυτά, είναι όρος της ηθικής φιλοσοφίας και εμφανίζει αυτήν ακριβώς τη διαφοροποίησή της σημασίας του στο πλαίσιο των διαφορετικών θεωριών όπου εμφανίζεται. Στη θεωρία του Ewing, π.χ., ορίζεται «ως εξουσίες ή εγγυήσεις ενός ορισμένου είδους ώστε να μπορεί το άτομο να ζητήσει δίκαια από τους άλλους να μην παρεμβαίνουν στις περιοχές αυτές» (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 209) ενώ ο Gewirth χαρακτηρίζει τα δικαιώματα ως αξιώσεις-απαιτήσεις που συνεπάγονται συσχετικά καθήκοντα άλλων προσώπων. Τα αντικείμενα του δικαιώματος πρέπει να είναι σημαντικά είδη αγαθών, δηλαδή αναγκαίοι όροι της ανθρώπινης ύπαρξης και ο φορέας τόσο του δικαιώματος όσο και του συσχετιστικού καθήκοντος πρέπει να είναι άνθρωποι (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 234). Ο Gewirth παραθέτει τον ακόλουθο ορισμό: «Ανθρώπινα δικαιώματα είναι ένα είδος ηθικών δικαιωμάτων, είναι ηθικά δικαιώματα που έχουν όλοι οι άνθρωποι επειδή απλώς είναι άνθρωποι». (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 209). Ο Jacques Mourgeon τα ορίζει ως

«προνόμια του προσώπου στις σχέσεις του με τους άλλους και την κοινωνία που καθορίζονται από ορισμένους κανόνες» (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 208) ενώ ο Maurice Cranston ως «ηθικά δικαιώματα που έχουν εξαιρετικά μεγάλη σημασία και ανήκουν σε όλους τους ανθρώπους απέναντι όλων των ανθρώπων σε όλες τις περιστάσεις και τα κατέχουν οι άνθρωποι απλώς ως άνθρωποι παρά ως κάτοχοι μιας ορισμένης θέσης ή ρόλου» (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 208). Ο Gregory Vlastos, τέλος, θεωρεί ως ανθρώπινα δικαιώματα «τα δικαιώματα που είναι ανθρώπινα όχι με την κοινότοπη σημασία ότι αυτοί που τα έχουν είναι άνθρωποι αλλά με την 'προκλητική' σημασία ότι για να τα έχουν δεν χρειάζεται τίποτε άλλο από το να είναι άνθρωποι» (Δραγώνα-Μονάχου, 1986, 210).

Ωστόσο, ο όρος «δικαίωμα» αποκτά μια συγκεκριμένη σημασία όταν χρησιμοποιείται στη φράση, «δικαίωμα στη ζωή», λ.χ., και μια απολύτως ειδική σημασία όταν πρόκειται για το δικαίωμα στη ζωή του εμβρύου το οποίο κυοφορεί η κυρία Α ή το δικαίωμα στη ζωή του καταδίκου σε θάνατο, του στρατιώτη στην πρώτη γραμμή του μετώπου ή, ακόμη, ενός απειλούμενου είδους της πανίδας ενός τόπου. Οι σημασίες αυτές είναι διαφορετικές διότι το ενέργημα, η πράξη, η οποία θα προκύψει μορφώνεται σε διαφορετικά πλαίσια και εμπλέκει διαφορετικά πραγματολογικά δεδομένα. Το αίτημα της κυρίας Α είναι διαφορετικό από το πρόβλημα του δικαστή ή το δίλημμα του στρατηγού.

Η παράθεση των σημασιών του όρου «δικαίωμα» καθώς και των σχετικών απόψεων είχε ως στόχο να καταδείξει ότι, προκειμένου περί των παιδιών, είναι αδύνατος ο προσδιορισμός του τύπου των δικαιωμάτων τα οποία θα μπορούσαν να έχουν καθώς και των λόγων για τους οποίους θα έπρεπε να τα έχουν. Παρ' όλα αυτά, θεωρώ ότι είναι δυνατή η με νόημα χρήση της

φράσης «δικαιώματα των παιδιών» αν στηριχτεί στη διάκριση που κάνει ο Michael S. Wald μεταξύ των «δικαιωμάτων προστασίας» τα οποία παρέχουν στα παιδιά τις συνθήκες που έχουν ανάγκη για να αναπτυχθούν και να προστατευθούν από ανεπαρκή φροντίδα και «απελευθερωτικών δικαιωμάτων» τα οποία αφ' ενός τους προσδίδουν νομικά δικαιώματα ενηλίκων και αφ' ετέρου τους επιτρέπουν να πραγματοποιούν τις επιθυμίες τους (Purdy, 1992, 26). ωστόσο, ιδιαίτερη βαρύτητα στην διάκριση αυτή του Wald αποκτούν οι έννοιες της ανάγκης και της επιθυμίας. Η διαπλοκή αυτή των αναγκών, των επιθυμιών και των δικαιωμάτων επιτρέπει την αντικειμενικοποίηση των συνθηκών εκείνων οι οποίες σημασιοδοτούν την έννοια των δικαιωμάτων. Θα σταθώ μόνο στην έννοια των αναγκών επειδή θεωρώ ότι οι παράμετροι οι οποίες εμπλέκονται στην ανάλυση μπορούν να περιοριστούν ενώ, αντιθέτως, θεωρώ ότι τα στοιχεία που καθορίζουν τις επιθυμίες οφείλουν να καλύπτουν το ευρύτερο δυνατόν φάσμα εξωτερικών και εσωτερικών συνθηκών και καταστάσεων. Θα αναφερθώ στις ανάγκες λαμβάνοντας ως δεδομένα τα κοινά ανατομικά και φυσιολογικά χαρακτηριστικά των μελών του είδους.

Πρώτον, θεωρώ ότι πρέπει να γίνει η διάκριση μεταξύ πρωτογενών και παραγώγων αναγκών⁹. Πρωτογενείς είναι οι ανάγκες οι οποίες προκύπτουν χωρίς να είναι απόρροια κάποιας άλλης ανάγκης. Η ανάγκη χρημάτων είναι παράγωγη της πρωτογενούς ανάγκης της τροφής. Δεύτερον, η έννοια «ανάγκη» έχει διττή λειτουργία: αφ' ενός είναι κανονιστική όπως στην πρόταση, «Αυτό το παιδί έχει ανάγκη φαγητού», και αφ' ετέρου, δηλώνει την αναγκαία συνθήκη ενός φαινομένου όπως χρησιμοποιείται στην πρόταση, «Για να επιβιώσει κάποιος έχει ανάγκη φαγητού». Έτσι, οι ανάγκες, είτε ως πρωτογενείς ή παράγωγες είτε ως κανονιστικές έννοιες ή

⁹ Η ανάλυση των εννοιών «ανάγκη» και «αξία» η οποία ακολουθεί οφείλει πολλά στην αντίστοιχη ανάλυση του G. Thomson (Thomson, 1987).

ως αναγκαίες συνθήκες, επιτρέπουν τη συγκρότηση ενός συνόλου θεμελιωδών κριτηρίων τα οποία επιτρέπουν τον χαρακτηρισμό ενός ενεργήματος ως ηθικώς ορθού και μπορούν να αναγάγουν την ικανοποίησή τους σε δικαίωμα.

Τα δικαιώματα των παιδιών, συνεπώς, δεν μπορούν να είναι τίποτε άλλο από ένα κριτήριο αποτίμησης, από τη σκοπιά της ηθικής, των πράξεων, των ενεργημάτων και των πολιτικών των οποίων είναι αποδεκτές. Έτσι, η απόδοση ή η διεκδίκηση

τέτοιων δικαιωμάτων δεν συντελείται εξαιτίας κάποιας προϋπάρχουσας θεωρίας ή μιας προνομιακής μεταχείρισης των παιδιών ή, τέλος, μιας συναισθηματικής φόρτισης αλλά εξαιτίας της απόδοσης ηθικής βαρύτητας στους αποδέκτες ορισμένων ενεργημάτων, πράγμα που, τουλάχιστον, καθιστά τα παιδιά ισότιμα μέλη μιας ευρύτερης κοινότητας ηθικώς σημαντικών όντων, των «μη-παιδιών» συμπεριλαμβανομένων.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Bentham J. *The Principles of Morals and Legislation*. Buffalo, N.Y., Prometheus Books, 1988, 1781.

Doxiadis S. (Ed.) *Ethical Issues in Preventive Medicine*. Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1985.

Δραγώνα-Μονάχου Μ. *Φιλοσοφία και ανθρώπινα δικαιώματα*. Αθήνα, ΟΕΔΒ, 1985.

Fisk M. *Ethics and Society, A Marxist Interpretation of Value*. Brighton, Sussex, The Harvester Press, 1980.

Κουγιουμουτζάκης Γ. (επιμ.) *Πρόοδος στην αναπτυξιακή ψυχολογία των πρώτων χρόνων*. Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1992.

Κυριαζής-Γουβέλης Δ. *Θεμελιώδη δικαιώματα*. Αθήνα, Δωδώνη, χ.η.

Purdy, Laura M. *In their Best Interest? The Case against Equal Rights for Children*. Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1992.

Singer P. All Animals are Equal. Στο Singer P.

(Ed.) *Applied Ethics*. New York, Oxford University Press, 1987.

Τζαβάρας Θ. Μερικές σκέψεις γύρω από τις έννοιες «Αρχικό» και «Πρωταρχικό» στην Ψυχολογία και στην Ψυχανάλυση. Στο Κουγιουμουτζάκης Γ. (επιμ.), *Πρόοδος στην Αναπτυξιακή Ψυχολογία των πρώτων χρόνων*. Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1992.

Thomson G. *Needs*, London, Routledge & Kegan Paul, 1987.

Tooley M. Abortion and Infanticide. Στο Singer P. (Ed.) *Applied Ethics*, New York, Oxford University Press, 1987.

Toulmin S. How medicine saved the life of philosophy. Στο DeMarco Joseph P. and Fox, Richard M. (Eds.) *New Directions in Ethics. The Challenge of Applied Ethics*. New York and London, Routledge & Kegan Paul, 1986 b.

Waldron J. (Ed.) *Theories of rights*. New York, Oxford University Press, 1984.